

УДК 37.018.46

О. В. Шарапова

**АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДЕФІНІЦІЙ ПОНЯТЬ «САМОСТІЙНА РОБОТА»,
«САМОСТІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ», «САМОСТІЙНІСТЬ»**

© Шарапова О. В., 2015

<http://orcid.org/0000-0002-8397-7655>

Стаття присвячена аналізу основних дефініцій понять «самостійна робота», «самостійна діяльність», «самостійність», відповідно до сучасних вимог щодо збільшення годин на самостійну роботу у процесі підготовки майбутніх фахівців, на формування умінь самостійної навчальної діяльності в іноземних студентів підготовчих факультетів вищих технічних навчальних закладів. Виходячи з досвіду філософсько-педагогічної науки, розкриваються різні точки зору та виокремлюються ознаки обраних категорій.

Показана необхідність формування навичок самоосвітньої діяльності, самостійності та самоорганізації як умов успішної адаптації майбутнього фахівця до нових соціально-економічних умов.

Ключові слова: самостійна робота, самостійна навчальна діяльність, самостійність, уміння самостійної навчальної діяльності, самоорганізація, самоосвіта.

Шарапова Е.В. Анализ основных дефиниций понятий «самостоятельная работа», «самостоятельная деятельность», «самостоятельность».

Статья посвящена анализу основных дефиниций понятий «самостоятельная работа», «самостоятельная деятельность», «самостоятельность», учитывая современные требования о необходимости, увеличения часов на самостоятельную работу в процессе подготовки будущих специалистов, на формирование умений самостоятельной учебной деятельности у иностранных студентов подготовительных факультетов высших технических учебных заведений.

Исходя из опыта философско-педагогической науки, раскрываются разные точки зрения. Показана необходимость формирования навыков самообразования, самостоятельности, и самоорганизации как условия успешной адаптации будущего специалиста к новым социально-экономическим условиям.

Ключевые слова: самостоятельная работа, самостоятельная учебная деятельность, самостоятельность, умения самостоятельной учебной деятельности, самоорганизация, самообразование.

Sharapova O. Analysis of the main definitions of notions “self-reliant work”, “self-reliant activity” “self-reliance”.

The article is dedicated to the problems, the urgency of which is caused by the increase of the role of students' self-reliant work in the higher education process, in the context of current changes, and the formation of self-reliant learning activity skills in foreign students at preparatory departments of higher education establishments.

The article presents a detailed analysis of the basic definitions of the concepts of "self-reliant work", "self-reliant activity" and "self-reliance". Based on the tenets of philosophical, psycho-educational science, different perspectives are revealed and characteristic features of the selected categories are distinguished.

Substantiating self-reliant work as a complex pedagogical phenomenon, a special form of learning activity and a planned cognitive, organizationally and methodologically directed activity, it is proved that it is aimed at the formation of self-reliance in students and their mastering a complex of knowledge, abilities and skills, which is possible, provided that a corresponding system of organizing different types of training sessions is implemented.

It is proved that the expansion of functions and growing role of students' self-reliant work as well as increase of its amount cause a change in teacher — students relationship and forms students' ability to independently decide on the organization, planning and monitoring their learning activity, cultivates self-reliance as a character trait.

The necessity of forming skills of self-reliant activity, self-reliance and self-management as conditions for future professionals' successful adaptation to new socio-economic situation is shown.

Key words: *self-reliant work, self-reliant activity, self-reliance, self-reliant learning activity skills, self-management, self-education.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах ринку праці та особливостей працевлаштування, зростають вимоги до професійної компетентності випускників, що обумовлює якісно нові форми та методи здобуття вищої освіти, спрямовані на створення цілісної системи неперервної освіти, на розширення сфери самостійної діяльності студентів, які формують навички самоорганізації та самоосвіти.

Отже, у контексті сучасних змін посилюється роль самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищої школи та особливої актуальності набуває питання формування умінь самостійної навчальної діяльності в іноземних студентів підготовчих факультетів вищих технічних навчальних закладах (ВТНЗ), з урахуванням готовності до неї студентів. Розглядаючи самостійну роботу як один із найважливіших компонентів освітнього процесу, основним завданням викладача вищої школи стає не репродуктивне викладання

набору готових знань, оскільки оновлення методології й теорії вищої освіти, потребує не передачі інформації, а переходу до керівництва пізнавальною діяльністю та формування у студентів умінь самосвітньої навчальної діяльності.

Мета статті: на основі аналізу педагогічної літератури розкрити основні дефініції понять «самостійна робота», «самостійна діяльність», «самостійність».

Виклад основного матеріалу. Як свідчить освітня практика, останнім часом у ВТНЗ спостерігається тенденція щодо посилення ролі самостійної діяльності студентів та збільшення годин на самостійну роботу у процесі підготовки майбутніх фахівців.

Приєднуємося до думки вчених, що самостійна робота має домінувати серед інших видів навчальної діяльності студентів, інтегрувати різні види індивідуальної та колективної навчальної діяльності, які здійснюються як під час аудиторних, позааудиторних занять, без участі викладача, так і під його безпосереднім керівництвом.

На підставі ґрунтовного аналізу наукових джерел, порівняння, зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему, постає необхідність розробки категоріального апарату та уточнення базових понять, що, на наш погляд, дозволить збагатити теоретико-методологічні засади організації самостійної навчальної діяльності іноземних студентів, у вищому технічному навчальному закладі підготовчих факультетів.

Розкрити та уточнити базові поняття теоретико-методологічних засад формування умінь самостійної навчальної діяльності в іноземних студентів підготовчих факультетів (ВТНЗ): самостійна робота, самостійна навчальна діяльність, самостійність. Показати необхідність формування умінь і навичок самоорганізації та самоосвітньої діяльності як умов успішної адаптації майбутнього фахівця до нових соціально-економічних умов.

Специфіка організації самостійної роботи є однією з найдавніших проблем педагогічної теорії й практики. На її значення вказували класики зарубіжної та вітчизняної педагогіки (А.Дістервег, Я.Коменський, Ж.Руссо, К.Ушинський та ін.).

Самостійна навчальна діяльність студентів підготовчих факультетах (ВТНЗ) – складний, багатоаспектний процес, результативність якого

визначається низкою чинників і умов (мотивація, специфіка викладання, різні можливості іноземних студентів, їх потреби та інтереси тощо), тому формування умінь самостійної навчальної діяльності в іноземних студентів має свою специфіку. Вважаємо, що формування умінь самостійної навчальної діяльності в іноземних студентів (ВНЗ) підготовчих факультетів належить до інтернаукових проблем сучасної педагогіки.

Для виявлення суттєвих ознак формування умінь самостійної навчальної діяльності в іноземних студентів підготовчих факультетів у ВНЗ, необхідно розглянути ключові поняття: «самостійна робота», самостійна навчальна діяльність, самостійність, оскільки сьогодні педагогічна наука остаточно ще не визначилась із сутністю дефініції «самостійна робота», що ускладнює її дослідження.

Грунтовний аналіз окресленого питання знаходимо у працях зарубіжних і вітчизняних дослідників, які розглядали різні наукові та методичні аспекти, пов'язані з організацією та керівництвом самостійної навчальної діяльності студентів (А.Алексюк, С.Архангельських, В.Буряк, В.Загвязинський, В.Евдокімов, Н.Кузьміна, П.Підкасистий, Н.Сидорчук та ін.).

Разом з тим, протягом багатьох років навколо проблеми організації та керівництва самостійною навчальною діяльністю виникають наукові суперечки, народжуються різноманітні погляди, змінюються методичні та методологічні позиції, які, на нашу думку, не мають антагоністичного характеру, проте відображають різні точки зору, що переважно різняться непринциповими якісними характеристиками.

Принципи організації самостійної роботи, методи, форми, засоби її проведення, досліджено у сучасних наукових роботах С. Белкіна, В. Буряка, М.Данілова, В.Луценко, П.Підкасистого, І.Шайдур та інших, які запропонували різні види її класифікації, методики планування, організації та контролю. Водночас, незважаючи на інтенсифікацію наукових досліджень, присвячених проблемі, маємо константувати наявність суттєвих різнобічностей у трактуванні поняття «самостійна робота».

Аналіз педагогічних досліджень останніх років свідчить, що в наукових джерелах відсутнє однозначне трактування поняття «самостійна робота», особлива увага приділяється найпростішим змістовим елементам цього поняття (більше 150), яке досить часто ототожнюється з поняттями: «навчальне

завдання», «самостійна навчальна діяльність», «самоосвіта» тощо.

Відомі українські науковці, а саме: С. Гончаренко, І. Прокопенко, В. Євдокимов, П. Підкасистий [3; 9; 10] надають великого значення самостійній роботі в процесі формування творчої особистості, розглядають основні принципи, форми, методи організації, а також облік і контроль цієї діяльності.

У нашому дослідженні ми спиралися також на наукові праці в галузі професійної педагогіки С. Гончаренка, І. Зязюна, М. Євтуха, М. Жалдака, І. Козловської, А. Мойсеюк, Н. Ничкало, С. Сисоевої, Г. Тарасенко, Г. Романової та ін.

Таким чином, під час розв'язання зазначеного завдання стає зрозумілим, що термін самостійна робота у педагогіці трактується неоднозначно. Подальший розгляд вихідних джерел дав можливість виокремити більше десяти стійких ознак обраної категорії, які не завжди чітко розмежовуються, а тому виокремимо лише пріоритетні тенденції:

- *як форма організації навчального процесу* (О. Абдулліна, В. Ляудис, Л. Стриганова та ін.);

- *як вид чи сполучення кількох видів навчально-пізнавальної діяльності* (Н. Єрастов, В. Козаков, І. Лернер, М. Махмутов, та ін.);

- *як засіб навчання, організації та керівництва самостійною діяльністю студента в навчальному процесі* (С. Архангельський, М. Гарунов, Р. Лозовська, П. Підкасистий та ін.);

- *засіб організації пізнання* (Н. Дидусь, О. Леонт'єв, Г. Сеїтова та ін.);

- *як метод і спосіб навчальної роботи, за допомогою якого студенти набувають знань, умінь і навичок, а також вирішення виховних завдань* (Ю. Бабанський, В. Буряк, З. Вологодська, У. Жарова, М. Скаткін та ін.);

- *як пізнавальна діяльність* (В. Буринський, М. Данилов, Р. Нізамов); *як прийом навчання* (П. Гальперін, В. Ягупов);

- *як форма активності особистості* (В. Євдокимов, С. Кравченко, В. Чигринов); *як спосіб самоосвіти* (В. Буряк, Ю. Палкін, Н. Сидорчук) тощо.

Ми розглядаємо самостійну роботу, як заплановану, пізнавальну, організаційно-методично спрямовану діяльність, яка здійснюється без прямої допомоги викладача, але за його завданнями і керівництвом, для досягнення конкретного результату. Її значення полягає в тому, що: дає можливість

отримати значно більше знань, ніж в період аудиторної роботи; передбачає різноманітність форм діяльності, шляхів знаходження інформації, що обумовлює її рівень засвоєння; створює умови для переконань, мотивує до самоосвіти; формує стійкі самоосвітні навички.

Особливої уваги заслуговують розміркування дослідників щодо місця і ролі самостійної роботи у навчальному процесі. На основі узагальнення матеріалів дослідження виникає питання: це форма організації навчального процесу, метод чи засіб навчання? За якими показниками слід визначити, відноситься той чи інший вид діяльності студента в навчанні до самостійної роботи?

Український дослідник С. Гончаренко підкреслює, що у переважній більшості підходів, визначень поняття «самостійна робота», викладачу приділяється відповідне місце в керівництві цією діяльністю.

Слід зазначити, що самостійна робота студента має певні характерні особливості, що обумовлені специфікою навчання у вищому навчальному закладі, а саме: професійна спрямованість навчання; зближення навчальної роботи з науковою; включення різноманітних мотивів; принципова відмінність між взаємодією студента і викладача у процесі навчання та під час самостійної навчальної діяльності; відсутність системи поточного контролю за якістю засвоєння знань; великий обсяг навчального матеріалу, що виноситься на самостійне вивчення: певний рівень володіння культурою розумової праці; ступінь самостійності студента тощо.

Разом з тим, з одного боку, самостійна робота розглядається як педагогічний засіб організації та управління самостійною діяльністю студента в навчальному процесі, з іншого боку, – це особлива форма навчально-наукової діяльності та форма активності особистості.

Погоджуємося з думкою російських вчених, що самостійна робота виступає як «засіб формування метакогнітивних здібностей тих, хто навчається, їх готовність до неперервної самоосвіти» [6, с. 256].

Отже, більшість учених визначають самостійну роботу як:

- різноманітні види індивідуальної, групової чи колективної навчальної діяльності, яка здійснюється на заняттях або вдома за завданням учителя, під його керівництвом, але без його безпосередньої участі [3, с. 297];
- пізнавальну діяльність студентів, що планується, організаційно та

методично спрямовується викладачем, але здійснюється без його прямої допомоги, що має своєю метою досягнення конкретного результату [10, с. 33];

- активну діяльність, що організовується викладачем та спрямовується на досягнення запланованої дидактичної мети у спеціально відведений для цього час [6, с. 309];

- організовану самим студентом, залежну від його пізнавальних мотивів, здійснену у найзручніший для цього час, контрольовану ним навчальну діяльність [2, с. 50];

- внутрішню психічну діяльність, яка здійснюється суб'єктом навчання під керівництвом викладача для досягнення поставленої мети [7, с. 339].

За своєю суттю самостійна робота є активною розумовою діяльністю студента, що пов'язана з виконанням навчального завдання та спрямована на вивчення й оволодіння матеріалом навчального предмета без безпосередньої участі викладача.

Більшість науковців запевняють, що слова «робота» слід розуміти не як результат діяльності, а як процесу отримання результату. Вона характеризує самостійну роботу в загальноприйнятому розумінні як самостійну навчальну діяльність, коли об'єктом цієї діяльності є навчальні завдання. Проте це не означає, що «діяльність» і «робота» взаємозамінні.

Отже, аналізуючи наведені вище трактування поняття «самостійна робота», можна стверджувати, що вона є одним із видів діяльності.

Існують різні підходи щодо визначення сутності самостійної діяльності, спрямованої на формування творчої особистості. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що поняття «самостійна робота» тісно пов'язане з поняттям «самостійність».

Розглядаючи самостійну роботу як складне педагогічне явище, особливу форму навчальної діяльності, вважаємо, що вона спрямована на формування самостійності та засвоєння студентами сукупності знань, умінь і навичок, що здійснюється за умови впровадження відповідної системи організації різних видів навчальних занять.

Розширення функцій та зростання ролі самостійної роботи студентів, збільшення її обсягу, обумовлює зміну у взаємовідносинах між викладачем студентом як рівноправними суб'єктами навчальної діяльності, формує вміння самостійно вирішувати питання щодо організації, планування, контролю за

своєю навчальною діяльністю, виховує самостійність, як особистісну рису характеру.

У свою чергу, самостійність – це одна із властивостей особистості. Вона характеризується двома факторами: по-перше, сукупністю засобів – знань, умінь, навичок, якими володіє особистість; по-друге, ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, які складаються в процесі діяльності [8, с. 297]. Відтак, самостійність як особистісна риса та важлива професійна якість дорослої людини, полягає в уміннях ставити перед собою визначені цілі, добиватися їх досягнення власними силами, систематизувати, планувати, контролювати й регулювати свою діяльність без допомоги або під контролем викладача.

Отже, цілеспрямована сукупність дій студента під керівництвом викладача передбачає самостійність, можливість здійснювати самостійну роботу на основі формування якостей рефлексивного керування.

Разом з тим, пізнавальна діяльність студентів у процесі виконання самостійної роботи характеризується не тільки високим рівнем самостійності, а й залучує їх до творчої активності. Крім того, доведено, що тільки ті знання, які здобуваються самостійно, є найміцнішими завдяки власному досвіду й діям.

У контексті зазначеного, одним із провідних шляхів вирішення цієї проблеми є набуття студентом ВНЗ, ще на підготовчих факультетах самостійності, умінь цілеспрямованої, зосередженої, інтенсивної самоосвітньої діяльності.

В українському педагогічному словнику С. Гончаренка, самостійність означає «відповідальне ставлення людини до своїх вчинків, здатність діяти свідомо в будь-яких умовах, приймати нетрадиційні рішення» [3, с. 253].

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що самостійність – це характерна риса особистості, яка володіє певними уміннями для спрямування діяльності на досягнення поставлених цілей з урахуванням умов, в яких здійснюється діяльність, а також власних ставлень до неї, поглядів, переконань.

Отже, визначення «самостійності» та трактування «самостійна діяльності» призводить до думки, що в понятті «самостійна діяльність» закладені не лише зовнішні ознаки, а й внутрішні чинники діяльності студента: не лише засвоєння знань, умінь, навичок, а й обов'язкове їх перетворення та

творче усвідомлене використання.

Аналіз психолого-педагогічних джерел та результати наукових досліджень дозволяють зробити висновок про недостатню готовність більшої частини іноземних студентів (близько 70%) до нових для них форм самостійної роботи у вищому технічному навчальному закладі, що виявляється у відсутності необхідних вмінь і навичок, а також необхідної мотивації до цього виду діяльності.

На сучасному етапі реформування системи освіти в Україні розв'язання питання формування умінь самостійної навчальної діяльності в іноземних студентів підготовчих факультетів ВНЗ набуває особливої актуальності, оскільки саме самостійна діяльність дає можливість студенту використати право на свободу вибору (що вивчати?, як?, коли?, де?, яким чином себе контролювати?).

Узагальнюючи різні погляди на проблему зазначимо, що у теорії й практиці мають місце великі розходження, пов'язані з трактуванням ключових понять – «самостійна робота», «самостійна діяльність», «самостійність».

Проведені дослідження та аналіз основних дефініцій відповідно до сучасних тенденцій розвитку вищої освіти, свідчать, що означена проблема є дискусійною та потребує подальших наукових розвідок щодо з'ясування поняття «самостійна навчальна діяльність», «самоосвіта» тощо.

Література

1. Белкін Є. Педагогічні основи організації самостійної роботи студентів у ВНЗ [Текст] : навч. посібник / Євген Белкін : під заг. ред. Є. Л. Белкіна. – О. : Знання, 1989. – 165 с.
2. Буряк В. Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра / В. Буряк // Рідна школа. – Вересень, 2001. – С. 49-51.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Данілов М. А. Самостійна робота студентів [Текст] : навч. посібник / М. А. Данілов. – М. : Вища школа, 1999. – 101 с.
5. Луценко В. В. Організація самостійної роботи студентів в умовах особистісно-орієнтованого навчання [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук :

(13.00.04 – теорія і методика професійної освіти) / Луценко Вікторія Вікторівна ; Харк. держ. пед. унів. ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2002. – 24 с.

6. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике. / Г. Коджаспирова, А. Коджаспиров – Москва: ИКЦ «Март»; Ростов н/Д: Издательский центр «Март», 2005. – 448 с.

7. Мархева О. Є. Самостійна робота студентів – майбутніх вчителів іноземної мови – як засіб формування іншомовної комунікативної компетенції / О. Є. Мархева // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр. / редкол. : Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – Київ – Запоріжжя. – 2004. – Вип. 33. – С. 338-342.

8. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад ; редкол. : М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебова и др. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.

9. Педагогічні технології [Текст] : навч. посібник / І. Ф. Прокопенко, В. І. Євдокимов ; за заг. ред. І. Ф. Прокопенко. – Х. : Колегіум, 2006. – 224 с.,

10. Пидкасистый П. И. Навыки самообразования – важная цель обучения / П. И. Пидкасистый, А. Е. Пасекунов // Вестник высшей школы, 1987. – № 4. – С. 31-34.